

HARBIY XIZMATCHILARNING AHLOQIY-RUHIY TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHDA TARBIYAVIY ISHLARNING O'RNI.

Saburov Alisher Ikramovich

Jamoat xavfsizligi universiteti magistratura tinglovchisi, mayor

Аннотация: В данной статье рассмотрены проблемы и решения в организации психологической службы в воинских частях, психологической подготовки

Ключевые слова: Моральная-духовная подготовка, психологические характеристики, различные профессиональные подготовки, психологические тренинги, знания, умение, профессионализм.

Annatation: This article examines the problems and solutions in organizing psychological services in military, units psychological preparation for military service, professional competencies and issues of their adaptation.

Keywords: moral and spiritual preparation, psychological characteristics, various professional trainings, psychological trainings, knowledge, skill, profesionalizm.

Kirish Harbiy xizmatning murakkabligi va xavf-xatarli sharoitlari harbiy xizmatchilardan yuqori axloqiy va ruhiy tayyorgarlikni talab qiladi. Shu sababli, harbiy xizmatchilarning axloqiy-ruhiy tayyorgarligini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish zarurati tug'iladi.

Harbiy jamoada komandirlar harbiy xizmatchilarning birinchi harbiy hayotga qadam qo'ygan davridan boshlab salomlashishi va ko'rishishini milliy-harbiy ruhda o'rgatishi an'anaga aylangan. Chunki salomlashish va alik olish ya'ni "Assalomu alaykum", "Sog'lik-salomatlik tilayman"-deb salom berish va

“Vaalaykum assalom” tarzda javob qaytarishi o‘zbek harbiylarining axloq-odob, xulq-atvor qoida normalarining yig‘indisi deb izohlash mumkin.

Harbiy xizmatchilarimizning salomlashish an‘anasi millatning obro‘si, g‘ururi, faxri, madaniyati hamda ma‘naviyatining bir tarkibiy qismi bo‘lgandagina teranroq tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. Millatning faxri hamda harbiy xizmatchilarni jamoada tarbiyalashning milliy ishonchli vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Shundan keyin yosh ofitserlarning salom berish va alik olishga bo‘lgan intilishi, qiziqishi, xohishi ortadi.

Harbiy jamoada komandirlarning qo‘l ostidagi harbiy xizmatchilar salomlashishi va alik olish mohiyatini anglatishi bag‘oyat muhim. Buning uchun komandirlar avvalo salomlashish haqida ma‘lumot berishi maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, harbiylarimizning eng qadimgi an‘analaridan biri bemorlardan hol-ahvol so‘rash va oila boshiga kulfat tushganda yordam berish an‘anasidir. Oilada uzoqvaqt betob bo‘lib qolgan kishilarni, yoshi ulug‘ yoki yosh bo‘lishidan qat’iy nazar hol-ahvol so‘rash avloddan avlodga o‘tib kelayotgan harbiy-insonparvarlik an‘analaridan biridir. Mazkur an‘ana mazmuni axloq-odobga oid hadis namunalarida quyidagicha asoslangan. “Mo‘minlarning bir-birlariga oltita haqlari bor: salom berish, chaqirsa borish, maslahat so‘rasa berish, aksirsa, javob aytish, kasal bo‘lsa, borib ko‘rish, betobligingda seni ko‘rgani kelmagan odamni sen borib ko‘raver. Senga xayru ehson qilmagan odamga sen xayru ehson qilaver; bemorni ko‘rgani borganda uning peshonasiga qo‘lni qo‘yib hol-ahvol so‘rash barkamol ziyorat hisoblanadi. Qo‘l berib salomlashish mukammal bo‘ladi va hakazo. Haqiqatan ham hadislarning har biri hayotda yashayotgan kishilar oldiga muayyan insoniylik ma‘suliyatlarini yuklaydi. Bu mas‘uliyatlarsiz har qanday odam etuk, barkamol bo‘la olmaydi.

Harbiy xizmatchilarning psixologik-munosabatlarining axloqiy tarbiyada ko‘rinishi

Urushda g'alabaga erishish harbiy, iqtisodiy va ma'naviy-siyosiy omillarga bog'liq bo'ladi. Urushni muvaffaqiyatli olib borish uchun uni jangovar texnika va qurollar, yaxshi tayyorgarlik ko'rgan qo'shin, yuksak malakali ofitserlar va boshqa narsalar bilan ta'minlash zarur. Bundan tashqari ma'naviy omil-xalq va Qurolli Kuchlarning ma'naviy jihatdan birligi muhim ahamiyatga ega. Qurolli Kuchlarning ma'naviy ruhi quyidagi 3ta sifatni o'z ichiga oladi: shaxsiy tarkibning g'oyaviy-siyosiy holati; shaxsiy tarkibning axloqiy-jangovar holati; shaxsiy tarkibning ruhiy holati.

Qurolli Kuchlar ma'naviy ruhining eng muhim tashkil qiluvchisi g'oyaviy-siyosiy jihat hisoblanadi. U narsa shaxsiy tarkibning g'oyaviy va siyosiy jihatdan qanchalik etukligida o'z ifodasini topadi. Bular g'oyaviy e'tiqodlilik, vatanparvarlik, dushmanlardan nafratlanish, baynalminallik, o'z burchi va majburiyatini yuksak darajada anglash, shuningdek, galabaga erishish yo'lida har qanday yo'qotish va qiyits. chiliklarga chidab berishdir. Qurolli Kuchlar ruhining ahloqiy-jangovar tomoni esa quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- *mustahkam bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lish;*
- *jangovar mahorat;*
- *o'z harbiy texnikasi va quroliga ishonch hissi;*
- *o'z komandirlariga, o'z-o'ziga va g'alabaga bo'lgan ishonch;*

Harbiy jamoa psixologiyasidagi axloqiy-jangovar komponent yuksak jangovar tayyorgarlik va jangovar qobiliyatni his qilishda va shuningdek, jangovar jipslikka erishishda, hujumkorlik va shijoatkorlik ruhida namoyon bo'ladi. Qurolli Kuchlar ahloqiy ruhining psixologik tomoni shaxsiy tarkibdagi ahloqiy-siyosiy va jangovar sifatlarning mavjudligida namoyon bo'ladi. Bundan tashqari harbiy xizmatchilardagi psixologik xususiyatlar, psixik jarayonlar, holatlar, munosabatlar, shuningdek, harbiy jamoaga xos xususiyatlar ham psixologik tomonini tashkil qiladi. Masalan: hozirgi paytda harbiy uchuvchi taxminan 30ta psixologik va psixofiziologik sifatlarga ega bo'lishi lozim. Ulardan qaror qabul

qilishdagi mustaqillik va tezkorlik, idrok va diqqat qobiliyatining yorqin namoyon bo'lishi, yaxshi fazoviy tasavvur va operativ xotira, sensomotor va aqliy ko'nikmalarni tezda egallash qobiliyati, yuksak emotsional irodaviy barqarorlik va hokazo. Uchuvchining bunday sifatlarni egallashi harbiy texnikani boshqarish va urush talablari bilan bog'liq. Keyingi 30 yil ichida samolyotlardagi priborlar soni 10 marta, samolyotni boshqarish bilan bog'liq operatsiyalarni amalga oshirish uchun ketadigan vaqt esa 6-7 marta qisqardi.

Shuningdek, harbiy jamoani quyidagi ijtimoiy-psixologik sifatlarsiz ham tasavvur qilib bo'lmaydi:

- ❖ harakatlarning yuksak darajadagi uygunligi va ijtimoiy-psixologik jipslik;
- ❖ jangovar birodarlik va o'rtoqliq hissi;
- ❖ g'alabaga erishish yulida fikrlar va intilishlarni birlashtira olish;
- ❖ hujumga shiddat bilan kirishish va mudofaada sabot bilan tura olish;
- ❖ jamoada ko'pchilikning ozchilikning fikrlariga nisbatan bag'rikengligi.

Yuqorida aytilganlardan shu narsa ko'rinib turibdiki, harbiy jamoa psixologiyasi individual-psixologik va ijtimoiy-psixologik hodisalar yig'indisidan iborat. Qurolli Kuchlarda olib boriladigan ahloqiy-siyosiy, jangovar va psixologik tayyorgarliklar bir-biridan ajralmas jarayonlardir. Ushbu jarayonda axloqiy-siyosiy va jangovar tayyorgarlik etakchi hisoblanadi. Psixologik tayyorgarlik esa ikkala jarayonda shakllantiriladi. ya'ni, alohida psixologik tayyorgarlik mashg'ulotlari o'tkazilmaydi. Malumki, hozirgi vaqtda dunyoning bir qancha davlatlari ommaviy qirg'in qurollariga ega, jumladan, bizning hududimizga yaqin joylashgan Rossiya, Hindiston va Pokiston davlatlari ham yadroviy qurollarga ega, Ommaviy qirgin qurollarining mavjudligi, ularni ishlatish ehtimoli yoki bevosita harakatga solish harbiy xizmatchilarda (aholida ham) bir qator psixologik holatlarning paydo bo'lishiga olib keladi:

- ◆ *ruhiy zo'riqlash;*
- ◆ *ruhiy holatning izdan chiqishi;*
- ◆ *hatti-harakatlarni boshqara olmaslik;*
- ◆ *vaziyatlarni baholashda xatoliklarga yo'l qo'yish;*
- ◆ *vaqtini va joyini aniqlashdagi xatoliklar;*
- ◆ *reaksiyalar tezligi va aniqligining pasayishi;*
- ◆ *xotira va tafakkurning zaiflashuvi.*

Bu holatlarning hammasi urush vaqtida odamlarni va harbiy texnikani boshqarayotgan harbiy xizmatchining kasbiy imkoniyatlarini xavf ostiga qoldirishi mumkin. Agar zamonaviy harbiy qurollar va texnikaning jangdagi ishtiroki inson imkoniyatlarini bir necha marotaba oshirishini e'tiborga oladigan bo'lsak, u yo'l qo'yadigan xatoliklarning ham ko'lamini shunga mos ravishda kattalashadi. Shunday qilib, zamonaviy urush talablaridan kelib chiqadigan bo'lsak, psixologik tayyorgarlikning vazifalaridan biri, harbiy xizmatchi psixikasining funksional ishonchliligini oshirishdan iborat.

Psixikaning funksional ishonchliligi quyidagilar hisobiga oshadi:

- *sezgi organlarining sezuvchanligini oshirish,*
- *reaksiyalarning tezligi va aniqligi,*
- *xatti-harakatining kuchi koordinatsiyasi va barqarorligi;*
- *jang vaqtida vaqtni va masofani, ob'ektlarning o'lchamlarini, harakat tezligini to'g'ri baholash qobiliyatini rivojlantirish*
- *jang vaqtida harbiy xizmatchilarda diqqat ko'lamini asosiy faoliyatga yo'naltirilgan diqqatga ziyon etkazmagan holda boshqa narsalarga ham qarata olish*
- *inson jangda ro'baro' kelishi mumkin bo'lgan predmet va hodisalar haqida har tomonlama keng tasavvurlarni yaratish va mustahkamlash;*
- *jang vaqtida xotira samaradorligini saqlab qolish, esga olishning tezligi, esda saqlash va aniq esga olish, operativ xotira mavjudligi.*

Bularning hammasiga jangovar sharoitlarga yaqin sharoitlarda o'quv mashg'ulotlarini o'tkazish yo'li bilan erishish mumkin.

Zamonaviy urushlar insonning nafaqat bilish jarayonlariga, balki, uning hissiyot va irodasiga ham yuksak talablar qo'yadi. Xavf-xatar urushning ajralmas xususiyati hisoblanadi. Ma'lumki, insonning xavf-xatarni bevosita idrok qilishi qiyin va u buni xayol vositasida biladi. Insondagi xavfli vaziyatlarda ham ruhiy barqarorlikni yo'qotmaslik va samarali faoliyat yurita olish layoqatiga emotsional-irodaviy barqarorlik, deyiladi. Emotsional-irodaviy barqarorlik shaxsiy tarkibni psixologik tayyorlashning muhim vazifalaridan biri. Shuni alohida ta'kidlab o'tish kerakki, harbiy xizmatchilarda sovuqqonlikni, barqarorlikni va qo'rqishni eng olish mahoratini tarbiyalash jangovar vazifalar ichida eng mas'uliyatlisi, psixologik jihatdan esa eng murakkabi hisoblanadi. Psixologik tayyorgarlik axloqiy-siyosiy hamda harbiy-kasbiy tayyorgarlik doirasida amalga oshiriladi

Psixologik tayyorgarlik-bu harbiy xizmatchilarda jangovar vazifalarni bajarishga nisbatan ichki tayyorgarlikni shakllantirish, shuningdek, ularda faoliyatning barqaror ijobiy motivlarini yaratishdan iborat bo'lgan hodisa. Qurolli Kuchlarda shaxsiy tarkibni psixologik tayyorlashning **3 xil** turi mavjud:

- ❖ maxsus;
- ❖ umumiy;
- ❖ maqsadli.

Psixologik tayyorgarlikning maxsus turida harbiy xizmatchilarda jangovar holatlarga nisbatan tayyorgarlik hosil qilinadi, ularda barqarorlik shakllantiriladi. Psixologik tayyorgarlikning umumiy turida esa harbiy xizmatchilarda Vatan himoyasiga ongli ravishda tayyor turish shakllantiriladi. O'quv mashg'ulotlarida qiyin va xavfli vaziyatlarni hosil qilish bilan harbiy xizmatchilarda qo'rqishni irodaviy engish ko'nikmalari maqsadli psixologik tayyorgarlik jarayonida hosil qilinadi.

O'zbekiston Respublikasidagi barcha harbiy oliy o'quv yurtlarida amalga oshirilayotgan ta'lim-tarbiya ishlari harbiylarni barkamol inson qilib shakllantirishga yo'naltirilgan.

Harbiylarni axloqiy sifatleri kasbiy-ma'naviy fazilat bo'lib, oliy qo'mondonda amalga oshiriladigan pedagogik jarayonida shakllanadi. Bu jarayonda kasbiy tayyorgarlik bilan tarbiyaning barcha tarkibiy qismlari; aqliy, mehnat, axloqiy, huquqoy, jismoniy, ekologik va nafosat tarbiyasi o'zviy ravishda bog'langan holda rivojlanadi. Psixologik munosabatlarda axloqiy tarbiya harbiylarni va yoshlarni axloqiy jihatdan rivojlanishiga olib kelishi va unga turtki bo'lishi lozim.

Psixologik munosabatlarda axloq-bu jamoatchilik tomonidan qabul qilingan, insonlarning jamiyatda, oilada, mehnatda, bir-birlariga munosabatda va o'z-o'zlariga munosabatdagi xulq-atvoriga qo'yiladigan talablar, me'yorlar va qoidalarining yig'indisi.

Psixologik munosabatlarda axloqiy tarbiya faol jarayon bo'lishi bilan birga u juda murakkab va yaxlit hodisadir. Harbiy o'quv yurtlarida axloqiy tarbiya jarayoni bo'lg'usi ofitserlarga axloqqa doir bilimlar berish, ularga odobning tushuncha va qoidalarini o'rgatish, psixologik axloqiy e'tiqod, axloqiy xislar, ehtiyojlar va tarbiyachiga xos axloqiy fazilatlarni shakllantirish kabilarni o'z ichiga oladi. Harbiy bilim yurtlarida, xususan universitetimizda ham beriladigan axloqiy-psixologik munosabatlar tarbiyasi harbiylarning ma'naviy jihatdan rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Axloqiy rivojlanishning mohiyatini uning tarkibiy qismlarini aniqlab chiqqan taqdirlardagina tushunish mumkin.

Axloq ilmi yaxshilik bilan yomonlik o'rtasidagi murakkab muammolar haqida baxs yuritib, ofitserning kamolotga erishish yo'lini yoritib boradi. Shaxsning zohiriy va botiniy olamini, ayniqsa, qalb olamini o'rganish, bilish, tahlil etish g'oyatda qiyin, bu ruhiyat bilan bog'liq holatdir. **Farobiyning** fikricha, *insonning axloqli, saxovatli va aql-idrokli bo'lishida bilimlarni egallashi muhim*

rol o'ynaydi... inson bilish orqali o'z maqsadlariga erisha oladi. **Abu Ali ibn Sino** ham “Alloh haqida risola”, “Tib qonunlari”, “Ash-shifo” va boshqa asarlarida odamlarni fazilatlarini kishilarni yaxshi va yomon xulqlarida bo'lishini isbotlab bergan. Ibn Sino ta'limotiga kora, do'st tutishning uch turi bor:

Birinchidan, har qanday qiyinchilik bo'lishiga qaramay, kishi o'z do'stini falokatdan quritsin;

Ikkinchidan, g'oyaviy yaqinlik va dunyoqarashlar umumiy bo'lgan chinakam va doimiy do'stlik;

Uchinchidan, haqiqiy do'stlik kishining mansabi, puli yoki mavqeiga qarab o'lchanmaydi.

Psixologik munosabatlarda axloqiy tarbiya nafaqat harbiylarda bilimlarni hosil qilishni ko'zda tutadi, balki bu me'yorlarni ularning qarashlariga va e'tiqodlariga singdirishni, uni odatdagi xulq-atvor shakllariga aylantirishni nazarda tutadi. Psixologik munosabatlarda axloqiy tarbiyaning asosiy maqsadi yuksak axloqni insonni tarkib toptirishdan iborat.

Bo'lajak ofitserlarda milliy tarbiyani shakllantirish ko'p qirrali va murakkab jarayondir. Harbiylarni ma'naviy shakllanishi bir-biri bilan uzviy bog'liq va biri ikkinchisini taqozo etadigan ta'lim-tarbiya ishlarini muntazam va izchil ravishda bajarishni talab etadi.

Har bir bilim yurtlarida milliy tarbiya ishlari, ayniqsa axloqiy psixologik munosabatlarda tadbirlar ko'plab ishlatiladi.

Oliy harbiy ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya ishida og'zaki bayon qilish usuli ko'proq bo'lib, shu qatorda harbiylarni amaliy faoliyatga, ijtimoiy-foydali mehnatga jalb etish usullariga ham e'tibor berish lozim. Ma'naviyatga doir suhbatlar, maruza va munozaralar harbiylarda milliy tarbiyaning ma'naviy fazilatlarini shakllantirilishiga ta'sir etadi.

An'ana-bu jamiyatda ijtimoiy hodisa bo'lib, kishilarning ongida, hayotida barcha sohalarni qamrab olgan, o'z o'rnini topgan, ajdodlardan-avlodga o'tib

turadigan, takrorlanadigan harbiy hayotda qo'llanadigan umumiy tartib, qoidalar va tajribalar yig'indisi deb ta'riflash mumkin.

Harbiy an'analar esa harbiy, ijtimoiy hodisa bo'lib, harbiylar hayotining barcha yo'nalishlarini qamrab olgan ya'ni turmush tarzi, mehnat, odob-ahloq, madaniyat, ma'naviyatlarida o'z o'rnini olgan, avloddan avlodga o'tib turadigan, takrorlanadigan, qo'llanadigan harbiy tartib-qoidalar yig'indisi deb tushunish zarur.

Harbiy an'analarning hayotda tadbqiq qilinish hajmi, ko'lami, doirasi ijtimoiy an'analarga qaraganda nisbatan torroq yo'nalishga ega. Shu nuqtai nazardan yondoshganda harbiy an'analar davlat miqiyosidagi harbiy ta'lim-tarbiya muassasalari, mehnat jamoalari an'alaridan shakli, mohiyati, mazmuni hamda o'ziga xos harbiy xususiyatlari bilan ajralib turadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Harbiy psixologiya: O'quv qo'llanma. /A.U.Klichev, D. A. Xoliqova, F.S.Nizamov,; O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi. – T.: "Sharq", 2013. - 186 b.
2. Ch.R.Nasriddinov «Harbiy psixologiya» Fan nashriyoti, Toshkent 2004 y. A.Sotib-Oldiyev, A.Karimjonov «Harbiy pedagogika» Sharq nashriyoti, Toshkent 2009 y.
3. A.Sotiboldiyev «Harbiy psixologiya va pedagogika asoslari» TDPU nashriyoti, Toshkent 2003 y.
4. Филонов Л.Б. Тренинги делового общения сотрудников органов внутренних дел с различными категориями граждан.-М., 1992.-С.5-6.
5. Жон Честара. Деловой этикет.-М., 1997.-Б.26.
6. Andriadi I.P. —Pedagogik mahorat asoslari—М.: Akademiya, 2009 yil.
7. Bodalev A.A. —Muloqot psixologiyasill—М.: MPSI, 2002.
8. Volkov B.S., Volkova N.V. —Harbiy xizmatchilardagi muloqot psixologiyasi-Sankt-Peterburg: Peter,-2008.-272p.